

Meghívó

Az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ,
a PPKE BTK Klasszika Filológia Tanszéke
és a BTK Moravcsik Gyula Intézet
tisztelettel meghívja

a

IV. SCRIPTORIUM-KONFERENCIÁRA

amelynek helye és ideje:
Bölcsészettudományi Kutatóközpont. Budapest, IX. ker.,
Tóth Kálmán u. 4.
2021. december 16–17.

A járványhelyzetre való tekintettel a konferencia előadásainak egy része on-line hangzik el. A konferencia előadásai az alábbi zoom-linken on-line is követhetők:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont is inviting you to a scheduled Zoom meeting.

Scriptorium IV.:

<https://zoom.us/j/93255312238>

Program

December 16. (csütörtök)

9.30 Megnyitó és köszöntő:
S.E.R. Varga Lajos segédpüspök

I. szekció

Elnök: TAKÁCS LÁSZLÓ

9.40: SZUROMI SZABOLCS: *A közép-európai pre-Gratianus kánonjogi kódexkultúra kéziratok emlékei*

10.00: HENDE FANNI: *Újabb töredék a Zalka-antifonáléból*

10.20: S.E.R. VARGA LAJOS: *Szaxamizdatirodalom a Váci Egyházmegyében*

10.40: *Hozzászólások, kérdések*

10.50: *Kávészünet*

II. szekció

Elnök: TUHÁRI ATTILA

11.10: NAGY LÁSZLÓ: *Ányos Pál éneke Úrnapra*

11.30: FRAUHAMMER KRISZTINA: *Kéziratok kegyesség*

11.50: KOVÁCS MIHAI: *Négy meghívó Várdai Ferenc erdélyi püspök primiciájára*

12.10: *Hozzászólások, kérdések*

12.20: *Ebédészünet*

III. szekció

Elnök: S.E.R. VARGA LAJOS

13.30: VARGA MÓNIKA: *Szövegáldozatok szerepe a lejegyzői diskurzusstratégiák feltárásában boszorkányperes kéziratok alapján*

13.50: SZABÓ ÁDÁM: *Arisztotelész a Bibliában. Ernst Soner professzor beszéde a logika teológiai hasznáról*

14.10: MAJOROSSY IMRE: „Vidi sanctam civitatem Ierusalem Novam”. *Látomás és láttatás: a keresztény társadalmi kiteljesedés ábrázolása a „Pécsi egyetemi beszédek” elnevezésű gyűjtemény 166. beszédében*

14.30: DOMOKOS GYÖRGY: *Különös kézirat Beatrix királyné koronázásáról*

14.50: *Hozzászólások, kérdések*

14.50: *Kávészünet*

IV. szekció

Elnök: DOMOKOS GYÖRGY

15.10: W. SOMOGYI JUDIT: *Kéziratok szöveg(re)produkció Itáliában a kora-újkor kezdetén*

15.30: KANÁSZ VIKTOR: *A veszprémi egyházmegye 1778-1779-es canonica visitatioja*

15.50: SZOVÁK Kornél: *A 12. századi reneszánsz kérdéséhez*

16.10: TAKÁCS LÁSZLÓ: *Lány a kódexben*

16.30: TUHÁRI ATTILA: *Egy másik Phillis és Flora*

16.50: *Hozzászólások, kérdések*

December 17. (péntek)

V. szekció

Elnök: NAGY LÁSZLÓ

9.00: P. KOCSIS RÉKA: *Könyvtörténeti tanulságok az ómagyar kódexek marginálisai nyomán*

9.20: BOROS ISTVÁN: *Nádasdy Ferenc váci könyvtára – kéziratos katalógusok alapján*

9.30: TÓTH FERENC: *Lotharingiai Károly naplója*

9.50: SZOVÁK MÁRTON: *Kéziratos hír- és híradásgyűjtemény Velencéből*

10.10: *Hozzászólások, kérdések*

10.30: *Kávészünet*

VI. szekció

Elnök: SZOVÁK KORNÉL

11.00: GILÁNYI GABRIELLA: *A zenei fragmentológia mint könyvtörténeti segédtudomány
ferences kötetek és középkori kottás pergamenborítók tükrében*

11.20: CZAGÁNY ZSUZSA: *Posszessorbejegyzések Laskói Demeter kódexében: a boszniai
kapcsolat*

12.40: KISS PÉTER: *Eddig ismeretlen örmény történetíró Erdélyben*

13.00 *Hozzászólások, kérdések*

13.10: *Zárszó*

Rezümék

BOROS ISTVÁN
(teológus, ny. tudományos főmunkatárs)

Nádasdy Ferenc váci könyvtára - kéziratos katalógusok alapján

Gróf Nádasdy (Paulai) Ferenc Bécsben született 1785. március 3-án. esztergomi kanonok (1816. október) Esztergom, Váci püspök 1823. február 28-tól (kinevezése I. (II.) Ferenc császár március 7.) 1845. május 15-ig, majd kalocsai érsek 1845. május 15-től haláláig, 1851. július 22-ig. Kalocsai érsekké történő kinevezésekor a Váci Egyházmegyében három „testületnek”, illetve szervezetnek ajándékozta el könyveit: a növendékpapság Pázmány Egyletének, a váci szeminárium tanárainak (vagyis *usui Canonici Theologiae* = a kánoni teológia művelésére) és a váci püspöki könyvtárnak. Ezt három könyvállományt ismertetjük és elemezzük a levéltári és könyvtári források alapján.

CZAGÁNY ZSUZSA

Posszessorbejegyzések Laskói Demeter kódexében: a boszniai kapcsolat

A „Lendület” Digitális Zenei Fragmentológia Kutatócsoport tagjai 2021 szeptemberében látogatást tettek a horvátországi Šibenik ferences (minorita) kolostorában (Samostan Sv. Frane), ahol az ott őrzött 15. századi *Laskó Demeter-kódexet* tanulmányozták és digitalizálták. A kézirat, amelynek egységeit – az egyes traktátusokat – feltehetően a pécsváradi bencés kolostori iskolában jegyezték le az 1430-as évek első felében s fűzték össze könyvvé, a múlt század 80-as éveitől kezdve jól ismert a magyar művelődéstörténeti, könyv- és irodalomtörténeti kutatás előtt, hiszen 16. lapján egy ötsoros magyar nyelvű verses imádság olvasható. Azt már kevesebben tudják, hogy a kódex első és hátsó borítójához, feltehetően azok megerősítéseként egy-egy 12. századi pergamenlapot kötöttek, s hogy e pergamenlapokon a középkori magyar (esztergomi) kottairás egyik legkorábbi emléke maradt fenn. A helyszíni kutatáson alkalmazott különleges műszaki-fénytechnikai eszközökkel, ultraibolya- és sűrűfény használatával eddig olvashatatlanok s végleg elveszettnek hitt sorok, szöveges és kottás bejegyzések is láthatóvá váltak a főszövegben és a töredékes oldalakon egyaránt. Előadásomban a pergamenlapokon fennmaradt posszessorbejegyzésekből kiindulva teszek kísérletet a kódex 15. századi tulajdonosainak meghatározására és az ezek hátterében fölsejlő művelődéstörténeti kapcsolatok rekonstrukciójára.

DOMOKOS GÖRGY
(PPKE BTK Olasz Tanszék, egyetemi docens)

Különös kézirat Beatrix királyné koronázásáról

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára őrzi egy velencei kalmár levelét édesapjához, amelyben beszámol Beatrix Magyarországra vonulásáról és megkoronázásáról. Maga a kézirat talán másolat egy velencei levéltárból, és talán Verancsics Antal gyűjteményéből került be a könyvtár állományába. A kézirat nyelvén eszközölt javítások érdekes tanulságokat hordoznak amellet, hogy számos kultúrtörténeti adalékot is tartalmaz a dokumentum.

FRAUHAMMER KRISZTINA
(SZTE Néprajzi Tanszék)

Kéziratos kegyesség

Tervezett előadásomban a hagyományos népi vallásosság kutatásában felbukkanó kéziratos ima- és énekes füzetek, imakönyvek, énekeskönyvek témáját szeretném a középpontba helyezni. Egy 2018-as csíkszentdomokosi terepkutatás tapasztalata döbbsentett rá arra, hogy ebben a faluban milyen hallatlan nagy szerepe van mind az egyéni, mind a közösségi kegyességi gyakorlatokban a szinte minden családban meglévő, generációk óta örökített és tovább írt kéziratos füzeteknek. A szakirodalomban kutatva, egyértelművé vált, hogy itt nem egyedi jelenségről van szó. Ez rámutat arra, hogy a tradicionálisan az oralitáshoz kötött folklórban is milyen fontos szerepe van az írásbeliségnek. Alapvetően ez nem meglepő, hiszen ismert, hogy a Ratio Educationis, majd az Eötvös-féle népiszkolai törvény óta a népi kultúra hagyományos, szóbeli megnyilatkozási formái elveszítették korábbi kizárólagosságukat. Mégis elmaradt az ilyen jellegű források gyűjtése és feldolgozása. Előadásomban erre szeretném felhívni a figyelmet, illetve azt szeretném bemutatni miként segítheti e kéziratos anyagok kutatása a hivatalos és népi gyakorlatok közötti tudásáramlás, szelekció és hagyományozódás folyamatainak megértését.

GILÁNYI GABRIELLA
(BTK Zenetudományi Intézet, Budapest)

A zenei fragmentológia mint könyvtörténeti segédtudomány ferences kötetek és középkori kottás pergamenborítók tükrében

A zenei fragmentológia fiatal tudományág: a liturgikus zenei kódextöredékek szisztematikus feltárása, feldolgozása és rekonstrukciója az elmúlt években vált a hazai és külföldi medievisztikai kutatások meghatározó területévé. A vizsgálatok hatósugara azonban messze túlmutat azon a szűkebb zenei repertoáron, amelyet a pergamen levelek máig fenntartottak, sőt, azon a korszakon is, amely az egykori kódexek születésének ideje, azaz a gregoriánkutató szakterülete. A töredékek későbbi, „második életének” megismerése, nyomon követése elengedhetetlennek tűnik.

A trienti zsinat rendelkezései és a reformáció eszméinek terjedése következtében a mindennapi liturgikus gyakorlatban feleslegessé vált, és így használaton kívülre került, pompás gregorián kódexeket a 16–18. században feldarabolták és könyvkötészeti alapanyagként hasznosították újra. A pergamen levelek sorsa tehát már a bekötés időpontjától kezdve szorosan összefonódott a beléjük foglalt kötetekkel – ősnymtatványokkal, antikvákkal, dokumentummokkal –, amelyek számára borítóként, előzéklapként, gerincmegerősítésként szolgáltak.

A zenetörténész egyfelől a kottás kódexek darabjait azonosíthatja, több pergamen levél- vagy levrész esetében egy már nem létező kódex nagyobb egységét egyesítheti, másrészt módjában áll egy számára ismeretlenebb, ingoványosabb terepre is bemenészkedni. Az azonos anyag kódex leveleibe kötött művek nyomán nem egyszer a hordozókönyvek tulajdonosainak nyomába eredhet, következtethet egy-egy közösség/intézmény könyv- és könyvtártörténetére, a könyvkötés körülményeire, módszereire. Előadásomban újraegyesített zenei töredékcsoportokat, azaz virtuálisan rekonstruált zenei kódexeket villantok fel, amelyek 16–17. századi ferences könyveket, és azok tulajdonosait állítják a középpontba, s olyan összefüggésekre, adatokra világítanak rá, amelyek talán a társdiszciplínák művelői számára is fontosak lehetnek.

HENDE FANNI

Újabb töredék a Zalka-antifonáléból

A 15. században Filipecz János váradi püspök megrendelésére Prágában készült egy liturgikus díszkódex-sorozat, amely magába foglalta a graduále, a szekvencionále és az antifonále kötetét. Az utóbbi két kötet (*temporale* és *sanctorale*) Győrben hiányosan fennmaradt, amelyeket 1872-ben Zalka János győri püspök egybekötöttetett. Ebből a 16–17. században kivágott levelek hazai és határon túli

gyűjteményekben őrzött könyvek kötéseként vagy levéltári iratok palliumaként kerülnek elő egészen napjainkig.

Az előadásban a Zalka-antifonále *temporale* kötetéből származó újabb, 2021-ben a szegedi Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár Emlékkönyvtárában előkerült töredéket mutatom be.

KANÁSZ VIKTOR

(MTA-PPKE Franói Vilmos Római Történeti Kutatócsport, tudományos segédmunkatárs)

A veszprémi egyházmegye 1778-1779-es canonica visitatiója

1777-ben az új egyházmegyék alapítása miatt összezsugorodott a veszprémi püspökség területe, így Bajzáth József megyéspüspök szükségesnek tartotta a megmaradt plébániák összeírását, állapotuk felmérését. Ennek érdekében kánoni látogatást (*canonica visitatio*) tartott püspöki tartományában, amelynek során felmérte többek között az egyes települések lélekszámát, felekezeti megoszlását, a templomok, kápolnák, iskolai helyiségek állapotát, a plébánosok és tanítók magaviseletét, tanultságát, a hívek vallásosságát, valamint a plébánia és a plébános könyvtárát, továbbá a javadalmi földeket. Ez az adatgazdag kézirat forrás kitűnő lehetőséget nyújt arra, hogy bepillantsunk a reorganizáció idejét élő püspökség virágzó barokk korszakába. Előadásomban e forrást mutatom be, részletesen szólva arról is, milyen kutatási lehetőséget rejtenek ezek az egyházlátogatási jegyzőkönyvek.

KISS PÉTER

(Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

Eddig ismeretlen örmény történetíró Erdélyben

Előadásunk Dondoni Vártán József – Örmény Nemzet Históriaja című kéziratát mutatja be. A kézirat több szempontból is jelentőséggel bír, amellet, hogy igen korai (19. század eleje) magyar nyelvű munka az örmény történelemről, műfaját – vagyis a teljes örmény történelmet monografikus módon feldolgozó mű - tekintve pedig magyar nyelven az első munka, ráadásul alig pár évtizeddel később keletkezett, mind az újkori örmény történetírás atyjának tekintett, Mik'ayēl Č'amč'eanc' mechitarista szerzetesnek a *Hayoc' Patmut' iwn. I skzbanē ašxarhi minč'ew Tearn 1784 [Örmények története. A világ kezdetétől egészen 1784-ig]* (1784-1786) című monográfiája. Mondhatjuk azt is, hogy egészen napjainkig nem született még egy az örmény történelmet monografikusan, ennyire átfogóan feldolgozó magyar nyelvű összefoglaló mű. Hipotézisünk, hogy a kézirat első olvasatra az említett Č'amč'eanc' féle monográfia könyvének az utánezata, épp ezért felmerül a lehetőség, hogy a két könyv között kompilációs kapcsolat áll fenn.

A fenti koncepcióhoz igazodva előadásunk első részében a 18. századi örmény mechitarista történetírással foglalkozunk. A mechitarista szerzetesrend a katolikus és kulturális megújulást jelentette és napjainkig nagy hangsúlyt fektet az örmény kultúra ápolására. Tevékenységüknek köszönhető, hogy megújult az örmény nyelv és a történetírás, az „Armenológia” pedig beilleszkedhetett a 19. században az európai orientalisztikai és filológiai kutatásokba. Iskolateremtő képviselőjük – a történettudomány az említett Mik'ayēl Č'amč'eanc' (1738-1823) szerzetes volt, aki új szempontokból kezdett el foglalkozni a forrásaival.

Előadásunk második felében a kompiláció vizsgálatát szeretném bemutatni. Ehhez kötődő Második hipotézisünk szerint a Dondoni Vártán József kézírata és Mik'ayēl Č'amč'eanc' monográfiája között annyira szoros kapcsolat áll fenn, hogy csupán egyetlen fejezet vizsgálatával is az egész műre következtethető eredményt találunk. A szövegek alapos vizsgálata során azonban kiderül, hogy csupán szerkezetileg hasonlít egymásra a két mű, tartalmilag teljesen eltérő és különböző célt szolgáltak.

KOVÁCS MIHAI

(Dokumentarista, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, TRANS.SCRIPT Kutatóközpont; PhD-hallgató, Román Tudományos Akadémia George Bariţiu Történettudományi Kutatóközpontja, Kolozsvár)

Négy meghívó Várdai Ferenc erdélyi püspök primíciájára

A különféle középkori személyes iratok, meghívók megőrzése meglehetősen szokatlan, hiszen az ilyen típusú dokumentumok nem bírtak jogi bizonyító erővel. Annál is különösebb az, hogy egy esemény meghívóiból több példány is napjainkig fennmaradjon. Ilyen kivételes esemény Várdai Ferenc erdélyi püspök (1513–1524) 1517 februárjában celebrált primíciája, amelynek négy meghívója található különböző nagyszebeni és brassói gyűjteményekben. A különféle életrajzi és intézménytörténeti adatok mellett, ezek a források értékes tanulságokat tartogatnak a püspöki kancellária működéséről is. A négy fennmaradt példány szövegét és írásképét összehasonlítva kiderült, hogy a meghívónak két változata volt, az egyik laikusok, a másik pedig klerikusok számára készült, utóbbi egy mára elveszett pápai búcsúlevél népszerűsítésére is buzdította a címzetteket. A két változatot két külön írnok másolta a püspöki titkár irányítása és felügyelete alatt.

MAJOROSSY IMRE

„Videmus nunc per speculum“

Álvaro de Cienfuegos *Aenigma Theologicum* c. művének előlapja

Amikor a pécsi egyházmegye egyetlen, spanyol származású püspöke – elvesztvén monrealei és catania püspökségét –, 1735-ben megkapja pécsi püspöki kinevezését, nemcsak fordulatot politikai és főpapi pályafutást mondhat magáénak, hanem már jelentős teológiai munkásságot is kifejtett. Az Oviedóban született jezsuita Salamancában és Santiagóban tanult, majd pedig egyházi-diplomáciai szolgálatba lépett. Az előadás szempontjából nem lényeges valamennyi állomáshelyét és funkcióját elsorolni, hiszen mindeközben tudományos tevékenységet is folytat: művei közül (pl.: *La heroyca Vida del San Francisco Borja*, 1702; *Vita abscondita seu speciebus eucharisticis velate*, 1728) a legfontosabb az *Aenigma theologicum* (1717) c. kétkötetes értekezése, melynek első kötetét a Szentháromság titkának, második kötetét Isten benső életének – tehát voltaképpen ugyanannak a témának – szentelte. A kor szokásainak megfelelően a kötetek élén művészi rézmetszet áll, mely részletességével, gazdag képi világával és tudatos kompozíciójával igen mély ikonográfiai programot hordoz. Az előadás célja egyrészt ezt az ikonográfiai programot a részletek gondos elemzése, illetve azok ikonográfiai és teológiai háttérének bemutatása révén föltárni, másrészt rámutatni, hogyan képezi a rézmetszet – mint a képiró művészi produktuma – elválaszthatatlan részét – *ad instar speculi* – magának az értekezésnek.

P. KOCSIS RÉKA

(ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, doktorandusz)

Könyvtörténeti tanulságok az ómagyar kódexek marginálisai nyomán

A kéziratok utóéletének fontos lenyomatai a használók által a margókon hagyott különféle bejegyzések, marginálisok. Több ómagyar, XV–XVI. századi kódex esetében a keletkezése és megtalálása közötti időszak bizonyos részeit, olykor több száz évet homály fed, és egyes esetekben ezek a bejegyzések segíthetnek a képet tisztázni. A hosszabb-rövidebb szövegek vagy egyéb nyomok paleográfiai, helyesírási, nyelvi jellemzői árulkodhatnak azonos kezeletről vagy bejegyzői környezetről, melyek összevetése lehetőséget teremt olyan összefüggések feltárására is, amelyekre más források alapján nincsen lehetőségünk. Az előadásban néhány – főleg klarissza környezetben használt – kódex történetével kapcsolatban szeretnék bemutatni olyan mozzanatokat, amelyekre a marginálisok jelentette nyomok alapján következtethetünk.

W. SOMOGYI JUDIT

Kéziratok szöveg(re)produkció Itáliában a kora-újkor kezdetén

Írott szövegek reprodukálására a könyvnyomtatás előtti korokban általában egy adott szöveg kézi másolása vagy idegen nyelvre történő fordítása révén nyílt lehetőség. Az előbbi eljárás célja az eredetivel többé-kevésbé megegyező példányok számának növelése volt, törekedve a dokumentum tartalmi és formai jellemzőinek megőrzésére. A fordítás során a forrásnyelvi textus egy másik nyelv elemeiből és szabályai alapján nyerte el új, a nyelvi rendszerek közötti strukturális eltérések miatt szükségszerűen módosult formáját. Az említettekhez hasonlóan, szöveg reprodukciót eredményező eljárásnak tekinthető az alfabetikus írásmódot más szimbólumrendszerrel felváltó rejtjelezés is, amelyet nagyobb itáliai hatalmi központok diplomáciai gyakorlatában a XIV. század második felétől kezdve egyre szélesebb körben alkalmaztak. A kódolt szövegek feldolgozása ugyanakkor csak egy újabb átalakítási folyamat, a dekódolás következtében volt lehetséges, azaz a sifírozás az átültetésre kijelölt szövegnek egyszerre kétféle, meghatározott sorrendben reprodukált verzióját eredményezte. A kódolási és dekódolási folyamatok során a szövegekben gyakran módosult a kiinduló szöveg tartalmi és formai integritása. Az előadás XVI. századi olasz nyelvű kéziratokban vizsgálja a rejtjelezéssel összefüggésben megfigyelhető szövegváltozások lehetséges eseteit, első helyen azokat, amelyek szövegelemek vagy szövegtulajdonságok elmaradására vezethetők vissza.

SZABÓ ÁDÁM

Arisztotelész a Bibliában
Ernst Soner professzor beszéde a logika teológiai hasznáról

Előadásomban az Altdorf akadémiáján tanító Ernst Soner (1572-1612) egyik beszédét kívánom bemutatni, amelyet ma az OSZK Kézirattárában őriznek. Soner a kora újkori gondolkodástörténet eredeti alakjának számít, ugyanis egy saját arisztotelianus filozófiát dolgozott ki, amelyet teológiai kérdésekben is alkalmazott, az antitrinitárius hit egyik teoretikusává válva; de előszeretettel használta más felekezeti szerzők műveit is, sokat merített például a kortárs katolikus (elsősorban jezsuita) irodalomból.

Az említett beszéd Soner munkásságának jellegzetes példája. Címe: *An Organon Aristotelis studioso theologiae sit necessarium?* Azt próbálja benne bizonyítani, hogy az *Organon* eredeti szövegének ismerete nélkülözhetetlen az olyan alapvető teológiai feladatokhoz, mint a bibliai exegézis vagy a hittételek megfogalmazása, így felekezettől függetlenül a keresztény műveltség alapját kell képeznie.

SZOVÁK MÁRTON

(PPKE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola, Országos Széchényi Könyvtár)

Kéziratos hír- és híradásgyűjtemény Velencéből

A 15–16. század fordulójának egyik legjelentősebb forrása Marin Sanudo közel negyven éven át vezetett naplója, amely a Velence városában történeteket és az oda érkező híreket egyaránt megörökítette. A változatos forrásokból változatos információk gyűltek össze Sanudónál, ő pedig ehhez illően változatos formában rögzítette mindezt kézirat diáriumban.

Ezt a sokszínű forrást a hungarika jellegű adatokkal szándékozom bemutatni. Előadásom egyik központi személye a Jagelló-korszak jelentős humanistája, Csulai Móré Fülöp királyi titkár, diplomata, későbbi pécsi püspök. Művelődéstörténeti szerepe mellett hat velencei követjárására tekintettel diplomáciatörténeti jelentősége is kiemelkedő, a *Diarii* korábnál teljesebb körben végzett feltárása pedig Csulai Móré tevékenységének pontosabb megismeréséhez is hozzájárult.

SZUROMI SZABOLCS

(egyetemi tanár, az MTA doktora, Rector Emeritus [PPKE])

A közép-európai pre-Gratianus kánonjogi kódexkultúra kéziratok emlékei

Mint azt neves szerzők hangsúlyozták (pl. Bónis György, Erdő Péter, Körmendy Kinga) Közép-Európa kánonjogi kultúrája nem maradt el az általános európai műveltségtől, amely a jogtudó értelmiség európai egyetemi tanulmányainak volt köszönhető. A klasszikus egyetemi kánonjogi képzés megjelenésének időszakát (vö. az egyetemek létrejöttének időszakát [11-12. század, Közép-Európában pedig a 14. század közepe és a 15. század]) megelőző idősakra vonatkozóan, az egészben vagy töredék formájában fennmaradt, vagy legalábbis másodlagos forrásból ismert, kánonjogi kódexekről beszélünk. Az általunk tárgyalt kéziratok emlékek ebből az időszakból származnak, pontosabban az 1140-et megelőző kánonjogi kollekciók közép-európai példányaira terjednek ki. Immár bő két évtizede foglalkozunk szisztematikusan ennek az időszaknak a gyűjteményeivel és kéziratok emlékeivel, beleértve a közép-európai régiót. Jól ismert, hogy ezeknek a kéziratok emlékeknek jelentős része megsemmisült, elsődlegesen a háborúk, tűzvészek, valamint a szekularizáció következtében. Az eredeti kéziratok állomány változását a könyvkereskedők tevékenysége is befolyásolta, különösen a kéziratok vándorlása tekintetében. Mindazonáltal a Közép-Európában – vagy az onnan elkerült, de eredetileg ott másolt, készült, vagy használt – fennmaradt kéziratok, vagy kézirat töredékek; kiegészítve a 11. század első feléig végzett egyházi jogalkotás, ill. jogalkalmazás szövegtanúinak a tartalmából és szövegrészleteiből történő kritikus forrásfeltárások eredményeivel, rekonstruálhatóvá teszik azt az általános képet, amely képes megfelelő hangsúlyokkal bemutatni a kánonjogi kódexkultúra 10-11. századi közép-európai helyzetét.

TAKÁCS LÁSZLÓ

(PPKE BTK Klasszika-filológia Tanszék, tanszékvezető egyetemi docens)

Lány a kódexben

A Biblioteca Apostolica Vaticana-ban Reg. Lat. 482-es szám alatt őrzik azt a vékony kódexet, amely összesen hat szennvedéstörténetet tartalmaz. A kézirat, amely az inzuláris díszítőművészet nyomait viseli magán, szövegválasztása miatt éppúgy érdekes, mint a szöveghez fűzött javítások és megjegyzések, kiegészítések miatt. Az előadás célja a kódex részletes bemutatása, illetve azoknak a problémáknak az ismertetése, amelyek a kézirat tüzetes vizsgálata során fölmerültek.

TÓTH FERENC

(Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, tudományos tanácsadó)

Egy hadvezér a háborúban.

Döntés és latolgatás kérdései Lotaringiai Károly nemrég felfedezett 1687-es autográf naplójában

Az 1687-es hadjárat éve a török elleni visszafoglaló háború egyik legfontosabb és legeseménydúsabb időszaka volt, amelyet egyik legnagyobb sikere az augusztus 12-i harsány-hegyi – más néven nagyharsányi vagy az ún. „második mohácsi” – csata volt. Ebben az V. Lotaringiai Károly herceg és II. Miksa Emánuel bajor választófejedelem vezette szövetséges seregek döntő győzelmet arattak a Szári Szulejmán pasa nagyvezír által vezetett számbeli fölényben lévő oszmán hadsereg felett. E győztes csata lehetővé tette a szövetséges csapatok számára a dicsőséges bevonulást az Erdélyi Fejedelemség területére kiterjesztve ezáltal a keresztény csapatok ellenőrzését az egykori Magyar Királyság területének túlnyomó többségére. A csata történetét már sokan kutatták, számos külföldi levéltárban. A hadtörténeti források közül különösen fontos jelentőségűnek számítanak a döntő szerepet játszó hadvezérek személyes feljegyzései és naplói. Az előadás egy nemrégiben felfedezett forrás, Károly herceg autográf naplója segítségével szeretné bemutatni a fővezéri döntési folyamat változásait hadjárat során.

TUHÁRI ATTILA

(Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola, doktorandusz)

Egy másik *Phillis és Flora*

Előadásomban egy, a Carmina Burana néven ismert középkori versgyűjteményben is szereplő (CB 92 (ed. Hilka-Schumann)), eredetileg cím nélküli, ám a kutatásban és a köznyelvben *Phillis és Flora* néven meghonosodott, a 12. századi végén, de legkésőbb a 13. század elején keletkezett vitaköltemény (Streitgedicht) egy sajátos változatával foglalkozom. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának F 15 jelzetű fondjában No. 2. szám alatt található, a kutatásban Révay-formuláskönyvként emlegetett iratminta-gyűjtemény utolsó lapjainak egyikén ugyanis bejegyzésre került a fent említett költemény egy meglehetősen sajátos, radikálisan lerövidített és új strófákkal megtoldott példánya. Az említett költemény közeli rokonságban áll azzal a Stephen Gaselee által 1929-ben közzétett, 16. sz.-i kötetáblából kimentett változattal, amely ugyanezen átköltés mindeddig egyetlen, az iménti példányhoz képest egy strófával bővebb, valamint kisebb szövegbeli eltéréseket mutató változatát örököltette meg számunkra. Előadásomban a formuláskönyv-beli vers tulajdonságaival, illetve az immár két kéziratot is felmutató „mellékág” jellegzetes vonásainak vizsgálatával foglalkozom, továbbá igyekszem lehetséges magyarázattal szolgálni a szóban forgó változat létrejöttére is.

S.E.R. VARGA LAJOS
(Váci Egyházmegye segédpüspök, OKGYK igazgató)

Szamizdatirodalom a Váci Egyházmegyében

A Váci Egyházmegyében a szamizdat irodalom keletkezése és terjesztése nagy mértékben a Jezsuita rendhez köthető. Ebben szerepet játszott a hódmezővásárhelyi jezsuita ház és az ehhez köthető személyek. Ezek közül az egyik Antal Sándor váci egyházmegyés pap. Ezt az irodalmat a hitoktatás és a keresztény nevelés igénye hozta létre. A sokszorosítás stencilgéppel történt, melyet később a kiskunfélegyházi Szent István templom orgonájában rejtettek el. A jezsuita szerzetek közül kiemelkedik még Kerkai Jenő személye, aki 1956-ban a váci börtönből való szabadulása után a vácrátóti templom oltára mögött helyezte el az általa terjesztett irodalmat. Szintén a jezsuiták közül került Palánkay Gausz Tibor, aki a pestlőrinci-állami telepi plébánián pénzbeszedőként működött. Egyházmegyés papjaink közül Szabó László kapcsolatban állott az illegalitásban működő jezsuita renddel. Házkutatás alkalmával pontosan felkutatták a nála lévő irodalmat.

Egy másik ág a Piarista renddel kapcsolatos. Az Actio Catholika által 1948-ban az egyházi iskolák államosítása miatt Endrey Mihály vezetésével kiscsoportos mozgalmat hozott létre. Ehhez is szükség volt irodalomra. A mozgalomba Himfy Ferenc egyházmegyés pap és Kiskunfélegyházán Magó Filoména kalocsai iskolanővér kapcsolódott be. Himfy Ferenc is szerzője volt bizonyos irodalomnak. A Bulányi György piarista szerzetes nevéhez köthető irodalmat a Váci Egyházmegyében is gépelték és terjesztették. Más szerzeteseket is érint az ilyen jellegű irodalom. A keresztes nővérek 1978-ban rendtagjaiknak állítottak elő olyan irodalmat, mely az általános káptalan iránymutatásai szerint a II. Vatikáni zsinat szellemében óhajtott megújítani az illegalitásban élő rendtársakat.

A Váci Egyházmegyei Könyvtár kéziratárában található ilyen irodalom 1947-ben kezdődik. A könyvtár minden kéz- és gépiratot már a rendszerváltás előtt is gyűjtött. Az itt összegyűlt irodalom alapján megállapíthatjuk, hogy tartalmi szempontból ezek az írások társadalomkritikát, katolikus világnézeti kérdéseket taglaló, kifejezett lelkiéleti ihletettségek, de más témák is akadnak köztük. A Váci Egyházmegyében az 1961-es házkutatások után az ilyen írások terjesztése visszafogottabbá vált.

VARGA MÓNKA
(MTA Nyelvtudományi Intézet)

Szövegváltozatok szerepe a lejegyzői diskurzusstratégiák feltárásában boszorkányperes kéziratok alapján

A boszorkányperes tanúvallomások kéziratának nyelvészeti vizsgálata számos tekintetben indokolt, eredményei pedig más kutatási területek számára is hasznosíthatók lehetnek. Jelen előadás az egyes szövegek (több eltérő kéztől származó) változataiból próbál következtetést levonni a megnyilatkozók és a lejegyző közötti egyezkedéssel kapcsolatban, különös tekintettel a szóhasználati különbségekre, a tartalmat érintő változtatásokra, a későbbi befogadókra „tervezett” fogalmazásmódokra. Tekintetbe veendő továbbá minden olyan nyelvi-nyelvhasználati jellemző, amely a lejegyző azonosításában szerepet kaphat, az eddigi részvizsgálatokkal is összevetve a megfigyeléseket.

W. SOMOGYI JUDIT

(PPKE BTK Romanisztikai Intézet, Olasz Tanszék, egyetemi adjunktus)

Kézírtos szöveg(re)produkción Itáliában a kora-újkor kezdetén

Számos levéltári dokumentum tanúsítja, hogy a 15-16. századi itáliai hatalmi központok diplomáciai gyakorlatában figyelemre méltó hely jutott a rejtjeles formájú üzenetküldésnek is. A korabeli egyábécés rendszereket leíró kódkulcsokat összeállító személyekről általában kevés információval rendelkezünk, jóllehet szerepük és tevékenységük meghatározó a sifírozási eljárásban. Azonosításukat többféle dokumentumból, elsősorban magukból a kulcsokból vagy a sifírozással kapcsolatos információkat is tartalmazó nyílt levelekből megszerzett adatok támogatják.

Előadásom középpontjában olyan kódkulcsok állnak, amelyekben a kulcs készítőjére utaló vagy őt név szerint azonosító grafikai bejegyzés található. A bemutatásra kerülő adatok nagyobb itáliai városok (Firenze, Mantova Milánó, Modena, Velence) állami levéltáraiban fellelhető dokumentumok vizsgálatán alapulnak.